

MARIA RÓŁKOWSKA

ORCID: 0000-0002-5473-9092

STANISŁAW AUGUST MORAWSKI – WYBITNA NIEMEDIALNA POSTAĆ POLONII WŁOSKIEJ

Słowa kluczowe: Stanisław August Morawski, biografia, Polacy we Włoszech, Polonia włoska

Keywords: Stanisław August Morawski, biography, Poles in Italy, Polish diaspora in Italy

ABSTRACT

The aim of the article is to present the biography of Stanisław August Morawski (1922–2019) – an outstanding figure of the Italian Polonia, who avoided media publicity. On the basis of a few available book sources and biographies published after his death in the Polish and Polonia press, introduced his life in Poland and in Italy and a huge number of his activities for Poland, Poles and the Polish community in Italy. S. Morawski was, among others, for many years the president of the Rome Foundation J.Z. Umiastowska, the Lanckoroński Foundation, co-founder of the Union of Poles in Italy and a member of its board, author of many publications on the history of Poles in the Apennine Peninsula.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie biografii Stanisława Augusta Morawskiego (1922–2019) – wybitnej postaci Polonii włoskiej, a jednocześnie osoby, która unikała rozgłosu medialnego. Na podstawie niewielu dostępnych źródeł książkowych i opu-

blikowanych już po Jego śmierci artykułów wspomnieniowych w prasie polonijnej i polskiej przedstawiono zarówno polskie, jak i włoskie, koleje Jego życia oraz ogrom działań na rzecz Polski, Polaków i Polonii we Włoszech. S. Morawski był, między innymi, wieloletnim prezesem Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej, Fundacji Lanckorońskich, współtwórcą Związku Polaków we Włoszech i członkiem jej zarządu, autorem wielu publikacji dotyczących historii Polaków na Półwyspie Apenińskim.

W grudniu 2019 r. zmarł w Rzymie, w wieku 97 lat, Stanisław August Morawski – nestor Polonii włoskiej, erudyta, bibliofil, wielki społecznik i działacz – jeden z najbardziej znanych Polaków we Włoszech, a jednocześnie bardzo skromny i unikający rozgłosu Człowiek. Danuta Wojtaszczyk i Agnieszka Malczewska pisały o Nim, że, „z maniakalnym uporem dbał o zachowanie anonimowości”¹. I rzeczywiście, jego hasło biograficzne znajduje się w wydanym w 2000 r. w Warszawie tomie „Polonia. Słownik biograficzny”², a także w opublikowanej 2 lata później w Bydgoszczy „Polonii włoskiej. Słowniku Polaków i instytucji polskich we Włoszech”³. Jednak już w słowniku biograficznym „Polacy we Włoszech. Kto jest kim”⁴ z 2005 roku, należącym do serii wydawniczej „Polonica włoskie – Polonica in Italia” Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.Z. Umiastowskiej, której S. Morawski był przez czterdzieści lat prezesem, na próżno wśród 88 biogramów można szukać Jego noty biograficznej.

Jaką osobą był S. Morawski? Jaka była historia Jego życia i zasługi dla Polonii i Polaków we Włoszech? Ewa Prządka i Anna Kwiatkowska, Jego wieloletnie współpracownice w Fundacji Rzymskiej, wspominają: „Takiego formatu ludzi nie spotyka się dzisiaj często, a może coraz rzadziej. Przez całe życie był oddany Polsce i sprawom polsko-włoskim. To stanowiło naturalną treść Jego bytu, ale bez potrzeby manifestowania swych zasług. Jego zasady skromności na to Mu

¹ D. Wojtaszczyk, A. Malczewska, *Odszedł Stanisław August Morawski, książkę kultury polskiej w Rzymie*, „Nasz Świat” 2020, nr z 7.01.2020. <https://naszswiat.it/polacy-we-wloszech/wlochy-odszedl-stanislaw-august-morawski-ksiaze-polskiej-kultury-rzymie/> (dostęp: 20.02.2023).

² Zob. A. i Z. Judyccy, *Polonia. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 208.

³ Zob. *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, red. K. Dopierała, H. Fokciński, t. 1, Bydgoszcz 2002, s. 78.

⁴ Zob. *Polacy we Włoszech. Kto jest kim*, z.1, Rzym–Toruń 2005.

nie pozwalały”⁵. Za Jego życia dostępnych informacji biograficznych było bardzo niewiele. Jedynym chyba materiałem wideo w internecie, na którym można zobaczyć Morawskiego i wysłuchać rozmowy z Nim o historii Jego rodziny, są dwa godzinne filmy w cyklu wywiadów Instytutu Polonika z 2020 roku⁶.

Dopiero odejście prezesa Fundacji Rzymskiej wywołało pojawienie się doniesień medialnych w Polsce i we Włoszech oraz opublikowanie wspomnień wielu osób o Nim, a także Jego własnych. W 2020 roku ukazał się specjalny numer „Polonii Włoskiej. Biuletynu Informacyjnego” poświęcony S. Morawskiemu⁷. Bazując na tych materiałach medialnych i nielicznych publikacjach książkowych można, a nawet trzeba, odpowiedzieć na postawione wyżej pytania, aby pamięć o wybitnym działaczu polonijnym na Półwyspie Apenińskim była bliżej znana jak najszerszemu gronu osób.

Stanisław August Morawski urodził się 7 I 1922 r. w Krakowie. Był najmłodszym, czwartym, synem historyka Kazimierza Mariana Dzierżykaj-Morawskiego i Ireny Mańkowskiej (córką Aleksandra i Wiktorii de Carpegna Falconieri, urodzonej w Rzymie)⁸. Był także wnukiem Kazimierza Morawskiego – filologa klasycznego, historyka, tłumacza, polonisty, rektora i profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz prezesa Polskiej Akademii Umiejętności⁹. Jego przodkowie (prapradziadkowie, pradiadkowie i dziadkowie) mieli zarówno polskie, jak i włoskie korzenie, o czym opowiadał S. Morawski E. Prządce (wspomnienia te zostały spisane, ale opublikowane dopiero po Jego śmierci)¹⁰.

Dzieciństwo spędził początkowo w Warszawie, a następnie we Włoszech – jako 9-letni chłopiec wyjechał tam z chorą na artretyzm matką, od włoskich

⁵ E. Prządka, A. Kwiatkowska, *Od redakcji*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 3.

⁶ Zob. <https://polonika.pl/programy/programy-strategiczne/popularyzacja/multimedia/filmy/historia-mowiona/stanislaw-morawski-wloskie-losy-przodkow>; <https://polonika.pl/programy/programy-strategiczne/popularyzacja/multimedia/filmy/historia-mowiona/stanislaw-morawski--historie-z-rodziny> (dostęp: 25.02.2023).

⁷ Zob. „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 1–88.

⁸ Zob. <http://teki.bkpan.poznan.pl/search.php?single=1§ion=3&fileno=20> (dostęp: 10.02.2023).

⁹ Zob. https://in-memori.am.uj.edu.pl/lista_pamieci?p_p_id=56_INSTANCE_iqXS3KI-q9Mfb&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-3&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3&osoba=140322255 (dostęp: 10.02.2023).

¹⁰ Zob. S.A. Morawski, *Między Polską a Włochami*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 48–62.

członków rodziny uczył się włoskiego i francuskiego, a następnie uczęszczał do rzymskiego Liceum im. Chateaubrianda. Po śmierci matki w Wiecznym Mieście jesienią 1935 r., ukończył rok szkolny i we wrześniu 1936 r. wrócił do Polski. Zamieszkał z kuzynką matki Teklą Chłapowską w Turwi, a w 1937 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Poznaniu i jeszcze przed wybuchem II wojny światowej ukończył pierwszą klasę liceum¹¹.

W czasie wojny wstąpił do partyzantki – działającego w Białostockiem, w ramach Armii Krajowej, odłamu Konfederacji Narodów. Ranny latem 1943 roku przebywał w Białymstoku, skąd przedostał się do Warszawy, a następnie do Rudnika nad Sanem i Raciborowic. Niestety, podczas wojny zginął Jego ojciec i wszyscy trzej bracia¹². Jak wspomina Wojciech Ponikiewski, ambasador RP w Rzymie, Morawski zwierzał się, że „czuje, iż jego długie życie stanowi rekompensatę za tak młodo odebrane życia jego braci”¹³.

Po wojnie S. Morawski ukończył studia ekonomiczne w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu, w r. 1948¹⁴. Po studiach pracował początkowo w Dyrekcji Przemysłu Miejscowego w Poznaniu (1948–1951), a następnie przeniósł się do Warszawy, gdzie był starszym inspektorem i naczelnikiem wydziału w Departamencie Ekonomicznym Ministerstwa Przemysłu Drobneho i Rzemiosła. W 1947 r. poznał w Lipnicy swoją przyszłą żonę – Renatę Dembińską (Marię Teresę z Dembińskich) – z którą zawarł związek małżeński siedem lat później¹⁵.

W tym okresie, jak wspomina późniejszy nestor Polonii włoskiej, musiał wciąż pisać swoje spreparowane życiorysy: „Wykreśliłem ze swojego życia partyzantkę, wykreśliłem AK, rodzinę ziemiańską, powiązania z włoską rodziną i pobyt we Włoszech. Tego po prostu nie było”¹⁶. Po Październiku 1956 nawiązał kontakt listowny z krewnymi w Italii i w sierpniu 1957 r. wyjechał z żoną do Rzymu na planowany miesięczny pobyt, który okazał się być powrotem do

¹¹ Zob. *ibidem*, s. 52–53.

¹² Zob. *ibidem*, s. 55.

¹³ W. Ponikiewski, *Odszedł człowiek, dla którego patriotyzm był jak tlen*, <https://www.rp.pl/wydarzenia/art966091-odszedl-czlowiek-dla-ktorego-patriotyzm-byl-jak-tlen> (dostęp: 11.02.2023).

¹⁴ Zob. *Polonia włoska. Słownik ...*, s. 78.

¹⁵ Zob. S.A. Morawski, *Między Polską a Włochami...*, s. 59.

¹⁶ *Ibidem*, s. 60.

Włoch na zawsze – rok później do rodziców dołączył czteroletni syn Paweł¹⁷. Tę decyzję po latach Morawski opisał następująco: „Zaczynała się mała stabilizacja, mogłem nareszcie odcinać kupony. Nie myślałem o pozostaniu we Włoszech. Ale...ale.... gdy się okazało, że jestem jedynym, który się uratował z wojennej pożogi, gdy ciotki mnie zobaczyły – zaczęły mnie błagać, abym nie wracał (...) Postanowiliśmy po wielu naradach zostać we Włoszech (...)”¹⁸.

W środowisku polskim w Rzymie przyjęto nowo przybyłych dobrze, gdyż zarówno rzymska rodzina Morawskiego była tam znana, jak również on sam jeszcze z czasów dzieciństwa. Na przykład u księdza Waleriana Meysztowicza (założyciela i prezesa Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie) mieszkał przez kilka tygodni w 1935 r. w związku z chorobą matki, a powracając wówczas do Polski, jako osierocony chłopiec, otrzymał od niego książkę do nabożeństwa z dedykacją „Drogiemu Stasiowi, stary i wierny przyjaciel”¹⁹. Wtedy też przychodził z jedną ze swych ciotek do domu Józefa Michałowskiego (twórcy i kierownika Biblioteki Stacji Naukowej PAU w Rzymie), który zawsze witał młodzieńca pytaniem „Stasiu, czy jesteś do mnie dobrze usposobiony?”²⁰. Przyszły prezes Fundacji Rzymskiej wspomina, że po zamieszkaniu we Włoszech w 1957 r. poczuł, że wrócił do krainy dzieciństwa, jakby wyszedł z filmu czarno-białego w kolorowy²¹.

Lata 60. i początek 70. były bardzo intensywnym czasem pracy S. Morawskiego w Rzymie. Już w roku 1959 nawiązał kontakt z Istituto Postuniversitario di Organizzazione Aziendale (Podyplomowy Instytut Badań Organizacji Przedsiębiorstw), będąc tam asystentem dyrektora, a także studentem i sekretarzem (do roku 1964)²². W latach 1962–1966 kierował działem dokumentacji w Centro di Studi Economici e Sociali (Centrum Studiów Ekono-

¹⁷ Zob. *ibidem*, s. 60.

¹⁸ *Ibidem*, s. 60.

¹⁹ S.A. Morawski, *Józef Michałowski – twórca i wieloletni kierownik Biblioteki Stacji Naukowej PAU w Rzymie*, [w:] *XXXVII Sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*, Rzym–Warszawa 2016, s. 53–54.

²⁰ *Ibidem*, s. 53.

²¹ Zob. S.A. Morawski, *Między Polską a Włochami...*, s. 62.

²² Zob. *ibidem*, s. 62. Na tym fragmencie biografii kończą się wspomnienia Stanisława Morawskiego nagrane, spisane i opublikowane przez Ewę Prządękę, a stworzony przez Niego alfabet włoskich znajomych, zgodnie z Jego wolą, może być opublikowany po Jego śmierci.

micznych i Społecznych). W okresie 1962–1970 był też współzałożycielem, członkiem zarządu i zastępcą dyrektora Centro per gli Studi e le Relazioni Internazionali (Centrum Studiów i Stosunków Międzynarodowych), nazywanego w skrócie Centro Esperienze Internazionali (Centrum Doświadczeń Międzynarodowych), które w latach 1963–1970 przyznało 154 stypendia osobom z Europy Środkowo-Wschodniej (103 spośród nich były po raz pierwszy na Zachodzie), a dla każdego stypendysty opracowywano indywidualny program stażu zawodowego²³. Od 1967 do 1974 r. był kierownikiem działu stosunków międzynarodowych, delegatem do spraw koordynacji organizacyjnej i wiceprezesem Associazione per l'Università Internazionale degli Studi Sociali Pro Deo (Stowarzyszenie na rzecz Międzynarodowego Uniwersytetu Studiów Społecznych Pro Deo). W latach 1971–1972 był współzałożycielem i członkiem kierownictwa Centro Studi Europei (Centrum Studiów Europejskich), a rok później Centro Incontri e Studi Europei (Centrum Spotkań i Studiów Europejskich) (do 1980 r.)²⁴.

Był to także pełen wydarzeń okres w życiu rodzinnym działacza. Już na ziemi włoskiej urodziło się kolejnych troje dzieci państwa Morawskich: Irena, Ivo i Andrzej²⁵. Teresa Dembińska-Morawska, z wykształcenia ekonomistka, początkowo pracowała we Włoszech przy porządkowaniu archiwum synodu biskupów, a następnie zajęła się pilotowaniem polskich wycieczek zwiedzających Włochy. W 1974 r. została licencjonowanym przewodnikiem po Rzymie i okolicach, oprowadzając turystów w języku polskim, włoskim i francuskim, co stało się jej wieloletnią pracą i pasją²⁶.

Rok 1975 można chyba określić jako początek kolejnego rozdziału włoskiej biografii nestora Polonii – również pełnego wyzwań zawodowych oraz wzmożonych działań patriotycznych. Morawski rozpoczął wówczas pracę jako dy-

²³ Zob. idem, *Centro Esperienze Internazionali i inne inicjatywy stypendialne w Rzymie* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 345.

²⁴ Zob. *Polonia włoska. Słownik...*, s. 78.

²⁵ Zob. W. Ponikiewski, *Odszedł człowiek...* s. 16. Zob. też więcej informacji o życiu zawodowym synów Stanisława Morawskiego w: *Polacy we Włoszech. Kto...*, s. 65, 67, 68–69. Zob. też A. i Z. Judyccy, *Polonia. Słownik...*, s. 206–208.

²⁶ Zob. *Wędrówki po Rzymie. Z Teresą Dembińską Morawską rozmawia Ewa Prządka*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2006, nr 3(40), s. 7–9. Zob. też J. Heyman-Salvadé, *Wiele lat razem*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 41–42.

rektor biblioteki na Libera Università Internazionale degli Studi Sociali w Rzymie (Międzynarodowym Uniwersytecie Studiów Społecznych) (do r. 1988)²⁷. W 1975 roku był zaangażowany w tworzenie dwóch ważnych organizacji: Rady Polaków we Włoszech (której był także członkiem zarządu – do 1981 r.) oraz Ogniska Polskiego w Rzymie (którego był również wiceprezesem do 1978 r.)²⁸. W IV tomie „Świadectw”, noszącym podtytuł „Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku”, o Radzie Polaków we Włoszech S. Morawski pisał między innymi: „(...) powstała w trudnym okresie, kiedy to sprawą polską przestano się na Zachodzie interesować (...) Zasługą (...) jest to, że w latach zastoju umożliwiła przedstawicielom różnych środowisk emigracyjnych wzajemne poznanie się i wspólną zespołową działalność, co w pewnym sensie ułatwiało ich członkom sprostanie nowym zadaniom”²⁹. Natomiast o Ognisku Polskim w Rzymie, w tej samej publikacji, informował czytelników: „Celem Ogniska było stworzenie ośrodka polskiego w Rzymie, który by prowadził działalność kulturalną, społeczną i towarzyską wśród swoich członków. Były to więc spotkania towarzyskie, odczyty, akademie z okazji świąt narodowych, koncerty, wystawy, zebrania dyskusyjne, wycieczki. Organizowano też corocznie, łącznie z Radą Polaków we Włoszech, obchody rocznic Konstytucji 3 Maja i 11 Listopada”³⁰. Również od 1975 r. (do 1988) Morawski piastował funkcję kierownika działu organizacyjnego w Sekretariacie Generalnym Międzynarodówki Chrześcijańsko-Demokratycznej³¹.

²⁷ Zob. *Polonia włoska. Słownik...*, s. 78.

²⁸ Zob. *ibidem*, s. 78. Rada Polaków we Włoszech powstała w maju 1975 roku i działała do jesieni 1980 roku. Jej celem było koordynowanie działalności kulturalnej, społecznej i politycznej środowisk o postawie niepodległościowej na terenie Włoch oraz reprezentowanie ich na zewnątrz. Zob. *ibidem*, s.100, tam też więcej informacji na temat RPwW. Ognisko Polskie w Rzymie powstało w grudniu 1975 z inicjatywy Rady Polaków we Włoszech. Jego celem było stworzenie ośrodka polskiego w Rzymie, który by prowadził działalność kulturalną, społeczną i towarzyską. Liczyło około 80–100 osób, swą działalność zakończyło w 1985 roku. Zob. *ibidem*, s. 83–84. Tam też więcej informacji na temat Ogniska.

²⁹ S. A. Morawski, *Rada Polaków we Włoszech [w:] Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 359–360. Zob. też S. A. Morawski, *Archiwum Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiaostowskiej, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny”* 2020, nr 2 (97), s. 83–86.

³⁰ Zob. *ibidem*. Zob. też S. A. Morawski, *Ognisko Polskie w Rzymie [w:] Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 361–362.

³¹ Zob. *Polonia włoska. Słownik...*, s. 78.

Kolejną bardzo ważną datą we włoskiej biografii S. Morawskiego był z pewnością 1979 r., kiedy został prezesem Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J. Z. Umiastowskiej. Celem tej placówki, powstałej w 1944 r. w Wiecznym Mieście z zapisu testamentu zmarłej w czasie wojny fundatorki, jest wspieranie nauki i kultury polskiej³². Swoją działalność w Fundacji Morawski rozpoczął już w r. 1968 – jako członek zarządu, a jedenaście lat później jako jej piąty prezes³³. O swoim poprzedniku, Emeryku Hutten-Czapskim, z którym współpracował od r. 1968, pisał między innymi: „(..) skierował jej działalność na przyznawanie krótkich stypendiów na pobyt we Włoszech, co, dzięki innej ważnej inicjatywie, utworzonemu przezeń w Rzymie Hospicjum Polskich Kawalerów Maltańskich, umożliwiło szerokiej rzeszy młodych naukowców, działaczy kulturalnych i społecznych z Kraju zetknięcie się z kulturą włoską i europejską oraz pogłębienie własnego przygotowania zawodowego”³⁴.

Morawski jako nowy prezes, wraz z zarządem, kontynuował działania swego poprzednika – od 1968 do 1989 roku przyznano około 450 stypendiów w zakresie szeroko pojętych nauk społecznych i humanistycznych, trwała też akcja rozdawania publikacji i wysyłania książek do Polski. A od 1989 roku, w związku ze zmianami politycznymi w Polsce, Fundacja rozpoczęła finansowanie prac dokumentacyjno-badawczych dotyczących tematu Polaków we Włoszech w XX wieku. Czyniono to poprzez szereg zadań: uzupełnianie własnych zbiorów bibliotecznych, nagrywanie rozmów z Polakami w Italii i dokumentowanie ich działań, współpracę z Biblioteką Narodową, Papieskim Instytutem Studiów Kościelnych w Rzymie i Instytutem Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Jako szczególny cel Fundacji S. Morawski wyznaczył także

³² Zob. więcej na temat historii i działalności Fundacji: S.A. Morawski, *Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej* [w:] *Polonia włoska. Słownik...*, s. 39–40; *Fundacja Rzymska im. J.S. Umiastowskiej* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 443–449; <https://mabpz.org/instytucje/w-grupie/instytucje-mabpz-wszystkie/fundacja-rzymska-hrabiny-umiastowskiej> (dostęp: 25.02.2023).

³³ Zob. S. A. Morawski, *Fundacja Rzymska...*, s. 39.

³⁴ Idem, *Tematyka związana z 2. Korpusem w działalności Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej* [w:] *XXXVI Sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*, Rzym 2015, s. 139. Więcej informacji o Emeryku Hutten-Czapskim: idem, *Działalność rzymska Emeryka Hutten Czapskiego* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 149–166. Więcej o Hospicjum Związku Kawalerów: ibidem, s. 167–169 oraz idem, *Hospicjum Związku Kawalerów Maltańskich* [w:] *Polonia włoska. Słownik...*, s. 51.

działania mające zachować pamięć o 2. Korpusie, co zostało zrealizowane dzięki wydawanym przez ośrodek książkom, jak również opracowanej bibliografii publikacji o armii generała Władysława Andersa i zebranych materiałom z nią związanym, które znajdują się w bibliotece i archiwum przy Via Piemonte 117 w Rzymie³⁵.

Fundacja Rzymska, pod kierownictwem prezesa Morawskiego i dzięki Niemu, może poszczycić się opublikowaniem w latach 2000–2018 16 tomów wchodzących w skład serii wydawniczej „Polonica włoskie – Polonica in Italia”. Tworzy ją: 7 tomów „Świadectw – Testimonianze”, czyli przeprowadzonych przez E. Prządkę (dziennikarkę Polskiego Radia i wieloletnią współpracownicę Fundacji)³⁶ i spisanych wywiadów z Polakami we Włoszech³⁷, 3 tomy wydane wspólnie ze Związkiem Polaków we Włoszech („Słownik Biograficzny. Polacy we Włoszech, Kto jest kim”, z.1, Rzym 2005; „Italia e Polonia. Storia – Cultura – Amicizia”, Rzym 2009, „Polonia Włoska”, Rzym 2009) oraz 6 innych książek³⁸. Organizacja wydała również publikacje książkowe wspólnie z innymi podmiotami: Oficyną Poetów i Malarzy³⁹, Instytutem Sztuki PAN w War-

³⁵ Zob. idem, *Tematyka związana z...*, s. 140–167. Zob. też. idem, *Archiwum Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiasztowskiej*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s.83–86. Via Piemonte 117 w Rzymie to adres Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny Umiasztowskiej.

³⁶ Więcej informacji na temat polonijnej działalności E. Prządki: M. Rólkowska, *Ewa Prządka o Włoszech w Polsce i polskiej Italii – audycje w eterze i „Świadectwa” na papierze* [w:] *Radio w cyfrowym świecie*, red. M. Łyszczarz i M. Sokołowski, Olsztyn 2016, s. 126–136. Zmarłej w 2022 roku E. Prządce został też poświęcony numer redagowanego przez nią periodyku – „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2022, nr 3 (105).

³⁷ Cykl stanowią tomy: 1. „W walce o niepodległość”, 2. „W kręgu kultury i sztuki”, 3. „W służbie ojczyzny”, 4. „Pro publico bono”, 5. „Czas wojny i czas pokoju”, 6. „Per la nostra e la vostra libertà. Ricordi dei combattenti Polacchi e delle loro famiglie in Italia”, 7. „W poszukiwaniu piękna”. Wszystkie tomy ukazały się w Rzymie, w latach 2000–2014.

³⁸ Są to wydane w Rzymie: 1. „Ricordare il 2 Corpo d’Armata polacco in Italia (1943–1946). Inter arma non silent Musae” (2014), 2. D. Sasso, „A fianco di Solidarność” (2014), 3. „XXXVI Sekcja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (17–21 września 2014)” (2015), 4. „Malarz i żołnierz 2.Korpusu Polskiego. Stanisław Westwalewicz” (2016), 5. „Słownik biograficzny. Polacy we Włoszech. Kto jest kim”. Z. 2 (2017), 6. K. Marmoross, „Dal Medio Oriente in Italia con L’Armata Polacca. Diario di guerra 1942–1946” (2018).

³⁹ Zob. E. Borowski, „Emeryk Hutten-Czapski 1897–1979. Szkic biograficzny i wspomnienia współczesnych”, Londyn 1986.

szawie⁴⁰ oraz Muzeum Historii Polski w Warszawie i Muzeum Polskim w Rapperswilu⁴¹.

Działalność Fundacji Rzymskiej, której S. Morawski był prezesem aż do śmierci, związana była bardzo mocno ze Związkiem Polaków we Włoszech⁴², w co również wniósł On nieoceniony wkład. O bliskiej współpracy obu organizacji, zajmujących się szeroko rozumianą polsnością na Półwyspie Apenińskim, w tym także w zakresie działalności prasowej ZPwW, nestor Polonii pisał w 2016 r.: „Od roku 1996, kiedy to powstał Związek Polaków we Włoszech, do marca 2012 roku Fundacja zapewniała mu, jak również jego organowi prasowemu Biuletynowi Informacyjnemu »Polonia Włoska«, pełne zaplecze organizacyjne i wciąż uczestniczy w redakcji tegoż pisma. Fundacja nadal zajmuje się przygotowaniem i organizacją corocznego Walnego Zjazdu Związku. Tym samym w siedzibie Fundacji znajduje się pełna dokumentacja dotycząca działalności Związku od roku 1996, wszystkich Walnych Zjazdów, Biuletynu Informacyjnego »Polonia Włoska« i organizacji należących do Związku Polaków we Włoszech”⁴³. Morawski był wiceprezesem Związku w latach: 1996–2001 oraz 2007–2009, a także członkiem jego zarządu w okresach: 2001–2007, 2009–2019⁴⁴. Jego rolę i znaczenie dla Związku Polaku we Włoszech i Biuletynu obecna prezes Urszula Stefańska-Andreini wspomina następująco: „(...) był dla nas wszystkich prawdziwą ostoją w trudnych chwilach, wielkim autorytetem, słowem instytucją – i to nie tylko na polu polonijnym. Całe życie poświęcił Polsce, Włochom i ich wzajemnym kontaktom. Był współtwórcą ZPwW, jak również AIPRO i wieloletnim prezesem Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umia-

⁴⁰ Zob. T. Chrzanowski, M. Kornecki, „Polskie pomniki w świątyniach Rzymu”, Warszawa 1994; M. I. Kwiatkowska, „Groby polskie na cmentarzach Rzymu”, Warszawa 1999.

⁴¹ Zob. „XXXVII Sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (3–5 września 2015)”, Rzym 2016.

⁴² Informacje na temat historii Związku Polaków we Włoszech, jego władz poszczególnych kadencji, organizacji członkowskich, publikacji Związku, rocznic i obchodów – na jego stronie internetowej: <https://polonia-wloska.org/> (dostęp: 25.02.2023). O pierwszym dziesięcioleciu Związku zob. też: M. Rólkowska, *Dziesięciolecie Związku Polaków we Włoszech (1996–2006). Zarys historii i działalności*, „Przegląd Polonijny” 2007, nr 3, s. 53–63.

⁴³ S. Morawski, *Archiwum Fundacji Rzymskiej...*, s.86.

⁴⁴ Zob. <https://polonia-wloska.org/pl/wladze-zwiazku-ubieglych-kadencji/> (dostęp: 26.02.2023).

stowskiej. Był wspaniałym, niezwykle mądrym człowiekiem, wielką osobowością. A przy tym bardzo skromnym (...) W związku z przygotowaniem nowego Biuletynu na 25-lecie Związku miał udzielić wywiadu (...) Niestety, już ten wywiad nie powstanie”⁴⁵.

Przedstawiając biografię S. Morawskiego, trzeba też zaznaczyć, że w latach 90., oprócz kierowania Fundacją Rzymską i współtworzenia podstaw Związku Polaków we Włoszech, był również członkiem zarządu Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie⁴⁶ (1994–2003) oraz członkiem Fundacji Lanckorońskich⁴⁷. O Jego znajomości z Karoliną Lanckorońską⁴⁸ Piotr Nowina-Konopka pisał: „Zafascynowany słynną Profesorem (...) Morawski staje się szybko jej prawą ręką i w jakimś sensie cichym realizatorem jej misji i później nieformalnym wykonawcą jej testamentu, otwierającego dostęp dla młodych Polaków do wolnego świata, do kultury, do nauki”⁴⁹.

Pierwsze dwie dekady XXI wieku (bez jednego roku) w życiu nestora Polonii włoskiej wypełnione były, mimo Jego podeszłego wieku i nieodmagań zdrowotnych, wciąż intensywną pracą w Fundacji Rzymskiej i na rzecz Polonii włoskiej. E. Prządka ich ostatnie spotkanie wspominała: „W kwietniu 2019 roku Staś przyjechał do Warszawy na zebranie Zarządu Fundacji Lanckorońskich. Po powrocie do Rzymu czuł się nieco zmęczony, bo odbywał po 3 spotkania dziennie. Stwierdził jednak, że i my przecież musimy się spotkać, ale skoro ja nie mogę przyjść do niego (miałam kłopoty z chodzeniem z powodu uszkodzenia kręgosłupa) to on do mnie przyjdzie. I ten 97-letni pan wspiał się na II piętro w domu bez windy i spotkaliśmy się u mnie. Byłam wzruszona i niezwykle mu wdzięczna”⁵⁰.

⁴⁵ U. Stefańska-Andreini, *Wywiad, którego już nie będzie*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2019, nr 4–5 (94/95), s. 2–3.

⁴⁶ Zob. przykładowo: *Polonia włoska. Słownik...*, s. 93–94, *Polski Instytut Historyczny w Rzymie*, oprac. A. Kwiatkowska, *Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 137–148.

⁴⁷ Zob. *Polonia włoska. Słownik...*, s. 79.

⁴⁸ Więcej informacji o Karolinie Lanckorońskiej i Fundacji Lanckorońskich na przykład: *Polonia włoska. Słownik...*, s. 61–63, J. Wyrozumski, *Ostatnia z rodu Karolina z Brzezia Lanckorońska* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono...*, s. 127–135.

⁴⁹ P. Nowina-Konopka, *Życie w służbie*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 19.

⁵⁰ E. Prządka, *Wspominając Stasia*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 39.

S. A. Morawski zmarł 23 grudnia 2019 roku. Uroczystości pogrzebowe odbyły się 4 dni później w kościele polskim św. Stanisława w Rzymie, a następnie został pochowany w polskiej kwaterze cmentarza Prima Porta, gdzie spoczywa wśród innych wybitnych Polaków zmarłych w Wiecznym Mieście, (o czym informowały też polskie media)⁵¹. Dopiero po Jego odejściu pojawiały się artykuły wspomnieniowe o Nim w prasie polskiej⁵² i polskojęzycznej we Włoszech⁵³, które zostały zebrane, wraz z innymi tekstami, w poświęconym Mu 97. numerze „Polonii Włoskiej. Biuletynu Informacyjnego” z 2020 roku⁵⁴. Można przeczytać w nim, między innymi, wspomnienia o Zmarłym Polaków związanych z Włochami i przedstawicieli Polonii włoskiej: Wojciecha Ponikiewskiego (ambasadora RP w Rzymie w latach 2010-2015), Piotra Nowiny-Konopki (ambasadora RP przy Stolicy Apostolskiej w latach 2013-2016), Krystyny Jaworskiej (profesor języka i literatury polskiej na Uniwersytecie w Turynie, członka zarządu Fundacji Rzymskiej), księdza Mariana Burniaka (emerytowanego duszpasterza Polonii włoskiej), Leszka Kruka (dyrektora Stacji Naukowej PAN w Rzymie w latach 2009-2012), Joanny Heyman-Salvadé (wieloletniej członkini Związku Polaków we Włoszech), Ewy Prządki i Anny Kwiatkowskiej (współpracownic w Fundacji Rzymskiej oraz współredaktorek Biuletynu⁵⁵). W tym numerze Biuletynu zamieszczono również liczne kondolencje, teksty autorstwa Stanisława Morawskiego i opublikowane po raz

⁵¹ Zob. W. Rędzioch, *W Rzymie zmarł nestor Polonii we Włoszech*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 5. Zob. też <https://www.tvp.info/45952600/rzym-pogrzeb-nestora-wloskiej-polonii-stanislawa-augusta-morawskiego> (dostęp: 17.02.2023).

⁵² Przedruk artykułów: W. Rędzioch, *W Rzymie zmarł nestor Polonii włoskiej*, „Niedziela” 2019, nr z 30.12.2019; *Polski Rzymianin. Z prof. Jerzym Miziołkiem rozmawia Włodzimierz Rędzioch*, „Niedziela” 2020, nr 5, s.46–47; W. Ponikiewski, *Odszedł człowiek, dla którego patriotyzm był jak tlen*, „Rzeczpospolita” 2019, nr z 26.12.2019; J. Zaryn, *Wielki Polak poza granicami kraju*, „W Sieci Historii” 2020, nr 4.

⁵³ Przedruk artykułu: D. Wojtaszczyk, A. Malczewska, *Odszedł Stanisław August Morawski...* <https://naszswiat.it/polacy-we-wloszech/wlochy-odszedl-stanislaw-august-morawski-ksiazke-polskiej-kultury-rzymie/> (dostęp: 27.02.2023).

⁵⁴ Zob. <https://polonia-wloska.org/anno-2020/> (dostęp: 21.02.2023).

⁵⁵ Zob. ibidem. Ostatni numer Biuletynu przygotowany przez redaktor E. Prządke to numer 1-2(103-104) z 2022 roku. E. Prządka zmarła w Warszawie 7 maja 2022 roku. Zob. też <https://polonia-wloska.org/pl/redakcja/> (dostęp: 17.02.2023). Wydawcą Biuletynu jest Związek Polaków we Włoszech i Fundacja Rzymska im Margrabiny J.Z. Umiaostowskiej.

pierwszy Jego wspomnienia o historii rodziny, dzieciństwie i młodości aż do czasu przyjazdu wraz z żoną do Włoch⁵⁶.

Wszyscy piszący o S. Morawskim i wspominający Go, podkreślają Jego wielką wiedzę, doświadczenie, zdolności organizatorskie oraz ogrom działań na rzecz Polski, Polaków i Polonii, ale też niespotykaną skromność. Został On odznaczony: Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1993), Gloria Artis (2007), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polski (2010), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2015), Nagrodą Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego za ochronę dziedzictwa kulturowego za granicą (2017)⁵⁷. Krzysztof Strzałka (historyk, I sekretarz w Ambasadzie RP w Rzymie w latach 2000–2005 i konsul generalny RP w Mediolanie w latach 2008–2012) wspominał: „Jego opinia, rekomendacja, porada były zawsze szanowane i brane pod uwagę. Łatwo dało się zauważyć, iż cieszył się wielkim autorytetem nie tylko w środowisku polskiej emigracji w Italii, ale również w elitach włoskich”⁵⁸. A jednocześnie – jak pisała J. Heyman-Salvadé, „unikął zawsze (...) wysuwania się na pierwszy plan. Na salach obrad siedział zawsze w ostatnich rzędach i stamtąd zabierał głos”⁵⁹. Również U. Stefańska-Andreini podkreślała, że jego cechą wyróżniającą była „skromność, nigdy nie chciał mówić o swoich zasługach, o swoich dokonaniach. Nie cierpiał – jak mówił – samochwalstwa. Na naszych zjazdach zawsze siedział w końcu sali, twierdził, że to mu pomagało w obserwowaniu przebiegu obrad”⁶⁰. W dniu 26 września 2021 roku na dziedzińcu polskiego kościoła św. Stanisława w Rzymie, w którym ponad półtora roku wcześniej odbyło się pożegnanie S. Morawskiego, odsłonięto upamiętniającą Go tablicę, która znalazła się obok tablic pamiątkowych innych wybitnych Polaków: kardynała Adama Stefana Sapiehy, kardynała Władysława Rubina, arcybiskupa Józefa Feliksa Gawliny, generała Władysława Andersa. W uroczystości wzięła udział rodzina Zmarłego, przedstawiciele polskich służb dyplomatycznych, placówek

⁵⁶ Zob. S. Morawski, *Między Polską a Włochami...*, s.48–62.

⁵⁷ Zob. „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 2.

⁵⁸ K. Strzałka, *Pamięci Stanisława A. Morawskiego*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” nr 3–4 (98/99) i nr 1 (100)/2021, s. 67.

⁵⁹ J. Heyman – Salvadé, *Wiele lat razem...*, s. 41.

⁶⁰ U. Stefańska-Andreini, *Na odsłonięcie tablicy pamiątkowej poświęconej Stanisławowi Augustowi Morawskiemu*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2021, nr 2–3 (101–102), s. 31.

polskich w Rzymie, władze Związku Polaków we Włoszech i uczestnicy XXVI Walnego Zjazdu oraz inni liczni goście⁶¹. Ksiądz M. Burniak – honorowy prezes ZPwW i emerytowany duszpasterz Polonii włoskiej – powiedział wtedy między innymi: „(...) pragniemy utrwalić w sercach i w tej oto murowanej tablicy nasza wdzięczną pamięć o wybitnym i mądrym, szlachetnym i uczciwym naszym Nestorze, który zawsze *semper fidelis* wiernie i niestrudzenie służył Bogu, Ojczyźnie i całej Polonii włoskiej”⁶².

Pamięć o S. Morawskim pozostanie również we wszystkich osobach, które Go znały, w materiałach i publikacjach Fundacji Rzymskiej, w historii Związku Polaków we Włoszech, w kontynuowanych częściowo Jego działaniach przez synów: A. Morawskiego – dyrektora odpowiedzialnego „Polonii Włoskiej. Biuletynu Informacyjnego”⁶³ i P. Morawskiego – nowego prezesa Fundacji Rzymskiej⁶⁴. Niniejszy artykuł jest tylko przyczynkiem do biografii wybitnego i wybitnie skromnego człowieka, który zasługuje na obszerną książkę opisującą Jego życie i działania na rzecz Polski, Polaków i Polonii.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

Publikacje książkowe – słowniki

Judyccy A. i Z., *Polonia. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.

Polacy we Włoszech. Kto jest kim, z.1, Rzym–Toruń 2005.

Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech, red. K. Dopierała, H. Fokciński, t. 1, Bydgoszcz 2002.

⁶¹ Zob. dział *Ślady polskie we Włoszech*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2021, nr 2–3 (101–102), s. 28–32.

⁶² *Poświęcenie tablicy*, ibidem, s. 31.

⁶³ Zob. A. Morawski, *Setny numer Biuletynu*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 3–4 (98–99) – nr 1 (100)/2021, s. 4. Zob. też biogram w: *Polacy we Włoszech. Kto...*, s.65–66.

⁶⁴ Od 2020 roku nowym prezesem Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej jest Paolo Morawski, najstarszy syn Stanisława Morawskiego – historyk, publicysta, współzałożyciel czasopism dotyczących Polski, od 2019 roku zastępca dyrektora Biura Studiów RAI. Zob. *Nowy prezes Fundacji Rzymskiej im. J. Z. Umiastowskiej – Paolo Morawski*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 3–4 (98/99) – nr 1 (100)/2021, s. 35. Zob. też biogram w: *Polacy we Włoszech. Kto...*, s.68–69.

Artykuły prasowe i internetowe

- Heyman-Salvadé J., *Wiele lat razem*, „Polonia włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 41–42.
- Morawski A., *Setny numer Biuletynu*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 3–4 (98–99) – nr 1 (100)/2021, s. 4
- Nowina-Konopka P., *Życie w służbie*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 19.
- Nowy prezes Fundacji Rzymskiej im. J. Z. Umiastowskiej – Paolo Morawski*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 3–4 (98/99) – nr 1 (100)/2021, s. 35.
- Ponikiewski W., *Odszedł człowiek, dla którego patriotyzm był jak tlen*, <https://www.rp.pl/wydarzenia/art966091-odszedl-czlowiek-dla-ktorego-patriotyzm-byl-jak-tlen> (dostęp: 11.02.2023).
- Prządka E., Kwiatkowska A., *Od redakcji*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 3.
- Prządka E., *Wspominając Stasia*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 39.
- Rędziuch W., *W Rzymie zmarł nestor Polonii we Włoszech*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 5.
- Stefańska-Andreini U., *Na odsłonięcie tablicy pamiątkowej poświęconej Stanisławowi Augustowi Morawskiemu*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2021, nr 2–3 (101–102), s. 31.
- Stefańska-Andreini U., *Wywiad, którego już nie będzie*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2019, nr 4–5 (94/95), s. 2–3.
- Strzałka K., *Pamięci Stanisława A. Morawskiego*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” nr 3–4 (98/99) i nr 1 (100)/2021, s. 67.
- Wędrowki po Rzymie. Z Teresą Dembińską Morawską rozmawia Ewa Prządka*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2006, nr 3(40), s.7–9.
- Wojtaszczyk D., Malczewska A., *Odszedł Stanisław August Morawski, książkę kultury polskiej w Rzymie*, „Nasz Świat” 2020, nr z 7.01.2020. <https://naszswiat.it/po-lacy-we-wloszech/wlochy-odszedl-stanislaw-august-morawski-ksiazke-polskiej-kultury-rzymie/> (dostęp: 20.02.2023).

Źródła internetowe

- https://in-memori.am.uj.edu.pl/lista_pamieci?p_p_id=56_INSTANCE_iqXS3KIq9Mfb&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-3&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3&osoba=140322255 (dostęp: 10.02.2023)
- <https://mabpz.org/institucje/w-grupie/institucje-mabpz-wszystkie/fundacja-rzymska-hrabiny-umiastowskiej> (dostęp: 25.02.2023).
- <https://polonia-wloska.org/> (dostęp: 25.02.2023).
- <https://polonia-wloska.org/anno-2020/> (dostęp: 21.02.2023).
- <https://polonia-wloska.org/pl/redakcja/> (dostęp: 17.02.2023).

- <https://polonia-wloska.org/pl/wladze-zwiazku-ubieglych-kadencji/> (dostęp: 26.02.2023)
- <https://polonika.pl/programy/programy-strategiczne/popularyzacja/multimedia/filmy/historia-mowiona/stanislaw-morawski--historie-z-rodziny> (dostęp: 25.02.2023).
- <https://polonika.pl/programy/programy-strategiczne/popularyzacja/multimedia/filmy/historia-mowiona/stanislaw-morawski-wloskie-losy-przodkow> (dostęp: 25.02.2023).
- <http://teki.bkpan.poznan.pl/search.php?single=1§ion=3&fileno=20> (dostęp: 10.02.2023).
- <https://www.tvp.info/45952600/rzym-pogrzeb-nestora-wloskiej-polonii-stanislawa-augusta-morawskiego> (dostęp: 17.02.2023).

Publikacje S.A. Morawskiego

- idem, *Archiwum Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2 (97), s. 83–86.
- idem, *Centro Esperienze Internazionali i inne inicjatywy stypendialne w Rzymie* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 345.
- idem, *Działalność rzymska Emeryka Hutten Czapskiego* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 149–166.
- idem, *Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej* [w:] *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, red. K. Dopierała, H. Fokciński, t. 1, Bydgoszcz 2002, s. 39–40.
- idem, *Hospicjum Związku Kawalerów Maltańskich* [w:] *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, red. K. Dopierała, H. Fokciński, t. 1, Bydgoszcz 2002, s. 51.
- idem, *Józef Michałowski – twórca i wieloletni kierownik Biblioteki Stacji Naukowej PAU w Rzymie*, [w:] *XXXVII Sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*, Rzym–Warszawa 2016, s. 53–54.
- idem, *Ognisko Polskie w Rzymie* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 361–362.
- idem, *Rada Polaków we Włoszech* [w:] *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 359–360.
- idem, *Tematyka związana z 2. Korpusem w działalności Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej* [w:] *XXXVI Sesja Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*, Rzym 2015, s. 139.

Wspomnienia S. A. Morawskiego

- Morawski S.A., *Między Polską a Włochami*, „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 2(97), s. 48–62.

II. OPRACOWANIA

- Fundacja Rzymska im. J.S. Umiastowskiej [w:] Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 443–449.
- Polski Instytut Historyczny w Rzymie*, oprac. A. Kwiatkowska, *Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 137–148.
- Rólkowska M., *Ewa Prządka o Włoszech w Polsce i polskiej Italii – audycje w eterze i „Świadectwa” na papierze [w:] Radio w cyfrowym świecie*, red. M. Łyszczarz i M. Sokołowski, Olsztyn 2016, s.126–136.
- Rólkowska M., *Dziesięciolecie Związku Polaków we Włoszech (1996–2006). Zarys historii i działalności*, „Przegląd Polonijny” 2007, nr 3, s. 53–63.
- Wyrozumski J., *Ostatnia z rodu Karolina z Brzezia Lanckorońska [w:] Świadectwa. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, t. IV, Rzym 2006, s. 127–135.